

doi: <https://doi.org/10.33763/finukr2020.09.065>

УДК 336.7

Т. А. Дмитренко

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської і страхової справи
Навчально-наукового інституту менеджменту, економіки та фінансів
Міжрегіональної академії управління персоналом, Київ, Україна,
AML-консультант ОБСЄ, Відень, Австрія, tatianadmytrenko@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2632-2986>

О. О. Любич

доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України,
віце-президент ДННУ "Академія фінансового управління", Київ, Україна, alyubich@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9339-4242>

**УПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ
РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ В УКРАЇНІ¹**

Анотація. Розглянуто процес упровадження оновлених Рекомендацій Групи з розроблення фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), П'ятої Директиви Ради Європи в законодавство України та функціонування Національної системи протидії відмиванню коштів, отриманих злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму для забезпечення реалізації положень міжнародних і європейських стандартів щодо регулювання операцій з віртуальними активами й діяльності постачальників послуг із ними. Проаналізовано Керівництво FATF щодо ризик-орієнтованого підходу до обігу віртуальних активів та діяльності провайдерів послуг з ними, Керівництво Ради Європи щодо ключових подій, регулятивних проблем та рішень щодо обігу криптоактивів, проект Закону України "Про віртуальні активи". Особливу увагу приділено заходам щодо зниження загроз використання віртуальних активів у тіньовій економіці, розвитку шахрайства у кіберпросторі, кіберзлочинності та надані рекомендації щодо розвитку прозорого цивілізованого крипторинку та цифрових технологій загалом.

Ключові слова: віртуальні активи, постачальник послуг з віртуальними активами, протидія відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, ризик-орієнтований підхід, криптовалютна біржа, крипторинок, криптоактиви, криптовалюта.

Рис. 1. Літ. 29.

Tetiana Dmytrenko

Ph. D. (Economics), Educational Institute of Management, Economy and Finance of the Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv, Ukraine, tatianadmytrenko@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2632-2986>

Oleksandr Lyubich

Dr. Sc. (Economics), Professor, Honored Economist of Ukraine,
SESE "The Academy of Financial Management", Kyiv, Ukraine, alyubich@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9339-4242>

**IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL STANDARDS
OF VIRTUAL ASSETS MARKET REGULATION IN UKRAINE**

Abstract. The article deals with peculiarities of implementing of the updated Recommendations of the Financial Action Task Force (FATF), the Fifth Directive of Council of Europe (5AMLD) in the legislation of Ukraine and the activities of the National

¹ Статтю підготовлено в рамках проекту, що виконується за грантової підтримки Національного фонду досліджень України (реєстраційний номер: 2020.01/0546).

© Дмитренко Т. А., Любич О. О., 2020

Anti-Money Laundering and Terrorist Financing System (AML/CFT) and effective practices of dealing with them. The article analyzes international and European guidelines on the circulation of virtual assets and the activities of service providers with virtual assets, a draft Law of Ukraine "On Virtual Assets" and amendments to the Tax Code of Ukraine. The article also considers the current challenges of development and operation of the global crypto market and strategic planning of international cooperation in addressing these issues, as well as the action plan at the national level. In addition, the article discusses the next steps to regulate the so-called private "tokens" issued on existing platforms in the fundraising order and the so-called "stable coins" and digital currencies of the central bank (CBDC). These trends have forced various regulators, standard-setting bodies, and legal scholars to shift their focus and expand their vocabulary from the term "cryptocurrency" to the broader concept of "cryptocurrencies". In particular, the article considers the risks of delaying in Ukraine the implementation of international AML standards, amendments to national tax legislation, interaction with the banking sector. Particular attention is paid to the measures of the Ministry of Digital Transformation of Ukraine to reduce threats to the use of virtual assets in the shadow economy, the development of fraud in cyberspace, cybercrime to develop a transparent civilized crypto market and digital technologies in general.

Keywords: virtvirtual assets, virtual asset service provider, counteraction to money laundering, risk-oriented approach, cryptocurrency exchange, crypto market, crypto assets, crypto currencies.

JEL classification: G14, G18, F65.

Т. Л. Дмитренко

кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, банковского и страхового дела Учебно-научного института менеджмента, экономики и финансов Межрегиональной академии управления персоналом, Киев, Украина, AML-консультант ОБСЕ, Вена, Австрия

А. А. Любич

доктор экономических наук, профессор, заслуженный экономист Украины, вице-президент ГУНУ "Академия финансового управления", Киев, Украина

ВНЕДРЕНИЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ РЕГУЛИРОВАНИЯ РЫНКА ВИРТУАЛЬНЫХ АКТИВОВ В УКРАИНЕ

Аннотация. Рассмотрены процесс внедрения обновленных Рекомендаций Группы по разработке финансовых мер борьбы с отмыванием денег (FATF), Пятой Директивы Совета Европы в законодательство Украины и функционирование Национальной системы противодействия отмыванию средств, полученных преступным путем, и финансированию терроризма для обеспечения реализации положений международных и европейских стандартов регулирования операций с виртуальными активами и деятельности поставщиков услуг с ними. Проанализированы Руководство FATF по риск-ориентированному подходу к обращению виртуальных активов и деятельности провайдеров услуг с ними, Руководство Совета Европы по ключевым событиям, регулятивных проблем и решений по обращению криптоактивов, проект Закона Украины "О виртуальных активах". Особое внимание уделено мерам по снижению угроз использования виртуальных активов в теневой экономике, развития мошенничества в киберпространстве, киберпреступности и даны рекомендации по развитию прозрачного цивилизованного крипторынка и цифровых технологий в целом.

Ключевые слова: виртуальные активы, поставщик услуг с виртуальными активами, противодействие отмыванию доходов, полученных преступным путем, риск-ориентированный подход, криптовалютная биржа, крипторынок, криптоактивы, криптовалюта.

Віртуальні активи – глобальне явище: вони створюються приватними суб'єктами в різних країнах світу, є транскордонними за програмами та інфраструктурою і легкодоступними, передаються, обмінюються та торгуються майже з будь-якої точки світу. У світі станом на початок 2020 р. налічувалось понад 5100 криптоактивів із загальною ринковою капіталізацією, що перевищувала 250 млрд дол. США [1]. Працювали як легальні, так і нелегальні крипторинки. Більшість легальних операцій з криптоактивами – і, зокрема, у криптоактивах – відбуваються на криптобіржах. Це стосується здебільшого використання цих активів зі спекулятивною метою. Незаконна діяльність, серед іншого, охоплює купівлю та продаж нелегальних товарів чи послуг в інтернеті на ринках так званого даркнету, відмивання грошей, ухилення від контролю над капіталом, платежі за кібератаки й крадіжки. У цьому контексті криптоактиви функціонують переважно як платіжний інструмент. Варто зазначити, що майже половина всіх щорічних транзакцій у біткоїнах, на думку американських дослідників, які застосовували певні алгоритми для аналізу цих операцій, може бути пов'язана саме з незаконною діяльністю [2]. На криптовалютному ринку досі переважають біткоїни, обсяг загальної ринкової капіталізації яких перевищує 63 % (159 млрд дол. США) [3].

Також двома помітними напрямками розвитку ринку віртуальних активів є масове зростання кількості так званих приватних токенів, які випускають на діючих інтернет-платформах з подальшою пропозицією до купівлі за гроші (ICO), та поява так званих стейблкоїнів і цифрових валют центробанків (CBDC). Ці тенденції змусили різні державні наглядові органи, органи, що встановлюють стандарти, і науковців перейти від використання терміна “криптовалюти” до ширшого поняття “криптоактиви” [4].

Нові виклики вимагають адекватного реагування з боку державного і приватного секторів, що має ґрунтуватися на розумінні ризиків і вжитті скоординованих заходів. Останні повинні охоплювати належні положення щодо регулювання ринку віртуальних активів, запровадження кроків із протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (далі – ПВК/ФТ) відповідно до останніх рекомендацій Групи розроблення фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (далі – FATF) [5], Директиви ЄС про боротьбу з відмиванням грошей (далі – AMLD5) [6], керівництв і досліджень FATF [7], Європейської комісії [3] та провідної міжнародної практики, зміцнення потенціалу правоохоронних та наглядових органів, співпраці з приватним сектором і блокчейн-спільнотами.

Проблематика регулювання обігу віртуальних активів привертає увагу вітчизняних і зарубіжних фахівців. Однак складними питаннями для розуміння сутності віртуальних активів стали відсутність їх класифікації, дискусії щодо віднесення до фінансових інструментів та відповідного державного регулювання. Відбуваються зрушення щодо так званих сліпих плям у боротьбі з фінансовою злочинністю та способів вирішення проблем незаконного використання криптоактивів за допомогою регулювання, але для прозорого розвитку ринку віртуальних активів необхідна, крім законодав-

чого поля, що визначить правила діяльності на ринку, політику оподаткування операцій з такими активами та ризик-орієнтований підхід стосовно ризику їх використання у злочинних схемах та тіньовій економіці, імплементація законодавчих актів у щоденну діяльність крипторинку.

Віртуальним активам присвячено спеціальні дослідження фахівців центральних банків Європейського Союзу, Федеральної резервної системи США та країн Східної Азії, Австралії, таких як С. Брейквіл, Ф. Паесано, Б. Перера, А. Снієрс, Р. Хьюбен [3; 8; 9] та ін.

Як зазначалося, особлива увага приділяється ризикам, притаманним використанню віртуальних активів як засобу платежу та об'єкта інвестування й управлінню цими ризиками. Виникає питання реагування регуляторів на таку загрозу. Вітчизняні дослідники поки що приділяють недостатню увагу потенційному та реальному використанню віртуальних активів, у т. ч. в сфері ПВК/ФТ. В Україні віртуальні валюти в аспекті розуміння їх сутності та довіри до них досліджують А. А. Гриценко, М. І. Діба, А. О. Дробязко, Т. І. Єфименко, Г. Т. Карчева, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова та ін. [10–15], але протидія їх використанню для відмивання грошей розглядається переважно в загальних рисах.

Метою статті є дослідження розвитку законодавства України щодо легалізації та ефективного регулювання ринку віртуальних активів, оцінки ризиків часткової імплементації міжнародних стандартів та європейського законодавства, механізмів підвищення оцінки Комітету експертів Ради Європи з оцінки заходів боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму в контексті імплементації оновленої редакції Рекомендації 15 FATF про новітні технології.

З часу прийняття AMLD5 – 30 травня 2018 р. – було створено нові криптоактиви, з'явилися нові типи пов'язаних із криптодіяльністю послуг і нові постачальники послуг вийшли на крипторинку. Реагуючи на ці події, FATF у жовтні 2018 р. внесла зміни до своїх Рекомендацій, аби пояснити, що вони застосовуються до фінансової діяльності щодо віртуальних активів, а також відповідних постачальників послуг. У червні 2019 р. FATF прийняла пояснювальну примітку до Рекомендації 15 для подальшого роз'яснення того, як слід застосовувати вимоги до віртуальних активів та постачальників послуг із ними. Крім того, FATF ухвалила нові Керівні принципи щодо використання підходу, котрий ґрунтується на оцінці ризику.

Юрисдикції змагаються за запровадження режимів регулювання для постачальників послуг віртуального майна, а в галузі розробляються рішення щодо правил діяльності крипторинку.

Так, 24 червня 2020 р. Робоча група з фінансових заходів зібралася під керівництвом Сянмін Лю для обговорення прогресу у впровадженні нових вказівок щодо відмивання грошей для віртуальних активів постачальників послуг віртуальних активів (далі – VASP). У подробицях сесії, опублікованих у 12-місячному огляді переглянутих стандартів FATF щодо віртуальних активів та постачальників послуг віртуальних активів, висвітлено перспек-

тивні напрями для VASP та зростаючої криптоспільноти [16]. Огляд охоплює три основні сфери оцінки: тенденції, що виникають на ринку та ризики відмивання грошей, упровадження переглянутих стандартів у державному секторі, розвиток приватного сектору й прийняття механізму дотримання правил діяльності. Через реакцію державного та приватного секторів FATF вирішила не переглядати попередні рекомендації, які стосуються віртуальних активів або провайдерів послуг із ними, але задокументувала необхідність подальшого управління ризиками. Переоцінка прогресу стосовно напряму розвитку правил діяльності та надання подальших вказівок заплановано на червень 2021 р. на наступному 12-місячному огляді під керівництвом представника Німеччини М. Плейра.

Порівняння останніх стандартів FATF щодо віртуальних активів із режимом ПВК/ФТ для віртуальних валют, визначеним в AMLD5, свідчить, що європейський режим для віртуальних валют вже відстає від чинних міжнародних стандартів для криптоактивів [3].

Щоб наблизити європейські рамки ПВК/ФТ до реалій криптопростору, ЄС може розглянути низку регуляторних дій. Перша з них полягає в розширенні сфери визначення віртуальних валют, наприклад, включенні до неї токенів. По-друге, перелік зобов'язаних суб'єктів господарювання може бути розширений через подолання таких сліпих зон: криптовалютні біржі, що обмінюють крипто на крипто; постачальники фінансових послуг, котрі беруть участь у наданні фінансових послуг, пов'язаних із пропозицією емітента та/або продажем криптоактиву; торговельні платформи, принаймні настільки, наскільки вони управляються централізовано. Цікавим питанням є те, чи не доцільно також віднести емітентів або Oferentів криптоактивів до переліку зобов'язаних юридичних осіб. Постачальники електронних гаранцій, які не є кастодіанами, надають лише технічні інструменти для роботи з іншими особами і, як правило, не виконують функції посередника, тому немає сенсу спрямовувати їх на процедури ПВК/ФТ. Те саме стосується добувачів монет. Для майнерів необхідний інший підхід. Нині з'явилися монети, які не завжди потребують великих енергоємних серверних ферм для отримання, але їх можна добувати, використовуючи кілька апаратних установок вдома. Тепер такі майнингові установки здатен створити будь-хто, зокрема кримінальна особа. Регулюючі органи повинні знати, що, отримуючи монети, прямо чи опосередковано через майнерів, злочинці можуть отримати доступ до чистої готівки. Щойно видобуті монети за визначенням є "чистими", тому, якщо хтось (наприклад, банк) бажає конвертувати їх у фіатну валюту або інші криптоактиви, отримані кошти також є чистими. Як перший регуляторний крок доцільно розглядати складання карти використання цієї методики, а згодом, якщо вона виявиться ефективною в діяльності ринку, необхідно визначити її важливою сліпою зоною та розглянути відповідні заходи протидії [17; 18].

Крім того, а також з огляду на транскордонний характер криптоактивів та їх нецільове використання, запровадження європейського наглядного

органу протидії відмиванню коштів може мати значні переваги, особливо якщо його буде укомплектовано висококваліфікованим ІТ-персоналом, здатним аналізувати ризики ПВК/ФТ щодо нових технологій. Такий регуляторний орган стане дієвим інструментом у просуванні обміну інформацією, новим пулом знань, та забезпечить більш незалежний підхід до випадків ПВК/ФТ порівняно з національними нормами.

Підвищуючи рівень нормативно-правової бази щодо кримінального використання криптоактивів, слід прагнути до вдосконалення набору інструментів розслідування: правоохоронні органи на рівні як ЄС, так і держав-членів повинні мати можливість виявляти порушення і згодом їх санкціонувати. Тому ЄС доцільно продовжувати інвестувати в ініціативи, які розширюють набір інструментів розслідування правоохоронних органів, що намагаються відстежувати злочин/фінансування та інші нелегальні заходи, такі як ухилення від сплати податків через криптоактиви [19].

Інша проблема регулювання стосується інвестицій у криптоактиви. З моменту вибуху первинних пропозицій монет у 2017 р. різні регулятори опублікували заяви, в яких попереджали, що інвестиції у віртуальні активи є дуже ризикованими і часто виходять за рамки законодавства ЄС про фінансові послуги, залишаючи інвесторів незахищеними в разі неочікуваного перебігу подій. Водночас регулятори зазначають, що залежно від особливостей дизайну певні криптоактиви можуть бути включені до сфери дії відповідного законодавства ЄС. На практиці, однак, не завжди зрозуміло, чи охоплюється віртуальний актив чинною нормативною базою. Це пов'язано не тільки з часто адаптованим характером криптоактивів, а й із недостатньою чіткістю фінансової регуляторної бази. Такі обставини є складними для всіх учасників, включно з органами фінансового нагляду, криптоінвестиційними компаніями та самими криптоінвесторами, зумовлюють регуляторний арбітраж та, як правило, призводять до правової невизначеності. Аби створити рівні умови та забезпечити адекватний захист інвесторів по всьому ЄС, потрібна спільна позиція щодо правової кваліфікації віртуальних активів як фінансових інструментів. Більше того, законодавство ЄС про фінансові послуги слід привести у відповідність до унікальних характеристик сектору, щоб забезпечити ефективне застосування наявного фінансового регулювання віртуальних активів, які є фінансовими інструментами. Стосовно криптоактивів, котрі не кваліфікуються як фінансові інструменти згідно з MiFID II [20] і електронні гроші за EMD2 [21], а отже, не підлягають повному фінансовому регулюванню за європейським законодавством, ЄС варто як мінімум запровадити відповідні вимоги щодо розкриття інформації та ризиків, аби інвестори/споживачі були поінформовані про потенційні ризики інвестування коштів у ці криптоактиви [3].

Ще одною гострою проблемою регулювання є кібербезпека. Викрадені криптовалюти зазвичай потрапляють на нелегальні ринки й використовуються для фінансування подальшої злочинної діяльності. Аналогічно, у контексті кібератак, злочинці часто просять жертв сплатити викуп у таких

криптовалютах, як біткоїн. Криптовалюти дають змогу монетизувати кібератаки, не розкриваючи їхню реальну сутність, роблячи такі атаки дуже прибутковими. У сучасній регуляторній базі ЄС немає спеціальних законів, котрі запроваджували б мінімальні стандарти щодо кібербезпеки, яких повинні дотримуватися посередники, що пропонують послуги зберігання криптоактивів. Доречно розглянути можливість запровадження таких стандартів для посередників у межах ЄС. Аби зменшити кількість успішних атак із вимогами, котрі включають криптовикуп, варто покращити загальну обізнаність стосовно кібербезпеки. Крім того, регуляторна новація допоможе ускладнити зловмисникам використання криптовалютних викупів, які вони збирають для подальших транзакцій, наприклад, через внесення до чорного списку монет, що ними сплачувався криптовикуп.

За річним звітом криптобіржі Coinbase у 2019 р. зафіксовано більше зломів криптовалютних гаманців, ніж будь-коли раніше. Однак з 11 нападів, що сталися того року, жоден не наблизився до масштабів злому Coincheck (534 млн дол. США) у 2018 р. або Mt. Gox (473 млн дол. США) у 2014 р. Отже, загальна сума викрадених з бірж криптовалют знизилась до 283 млн дол. США, попри зростання кількості атак (рисунок).

Варто зауважити, що 28 квітня 2020 р. набрав чинності Закон України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних

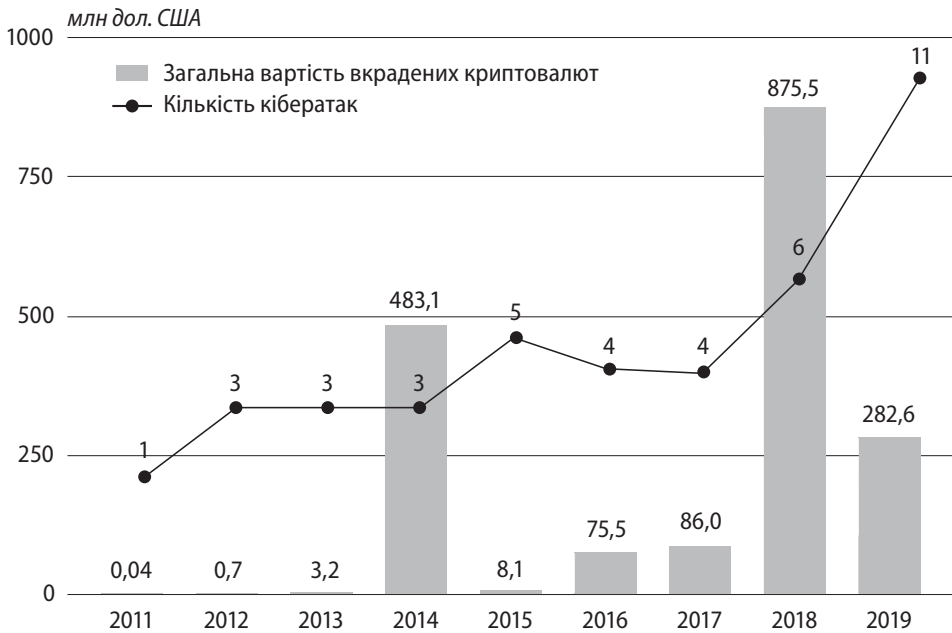

Рисунок. Динаміка кількості біржових атак і загальної вартості викрадених криптовалют

Примітка. Включено валюти: ADA, BCH, BTC, ETH, EOS, LTC, NANO, NEM, USDT, XRP та ін.

Джерело: The 2020 state of crypto crime / Chainalysis. 2020. January. P. 41. URL: <https://go.chainalysis.com/rs/503-FAP-074/images/2020-Crypto-Crime-Report.pdf>.

злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення” [22] (далі – Закон), яким передбачено реалізацію Рекомендацій FATF шляхом упровадження заходів з ПВК/ФТ на ринку віртуальних активів.

Закон передбачає розширення категорії суб’єктів державного фінансового моніторингу за рахунок Міністерства цифрової трансформації України (далі – Мінцифра) та введення нової категорії суб’єктів первинного фінансового моніторингу – постачальників послуг, пов’язаних з обігом віртуальних активів, до яких належать біржі з торгівлі ними, обмінники їх та ін.

Згідно з ч. 1 ст. 18 Закону державне регулювання і нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення щодо постачальників послуг, пов’язаних з обігом віртуальних активів, здійснюється Міністерством цифрової трансформації України. Мінцифра зобов’язане здійснювати нагляд у цій сфері за діяльністю відповідних суб’єктів первинного фінансового моніторингу, зокрема шляхом проведення планових та позапланових перевірок, у т. ч. безвиїзних; вживати заходів впливу; здійснювати з урахуванням ризик-орієнтованого підходу регулювання й нагляд; проводити перевірку наявності професійної підготовки відповідальних працівників тощо (ч. 2 ст. 18 Закону) [18].

Проте, аби розпочати повноцінну легалізацію ринку віртуальних активів та впровадити AML-процедури¹, потрібно прийняти профільний закон, що містить основні визначення, розкриває правовий статус та ключові правила діяльності ринку. 3 березня 2020 р. при Мінцифри створено міжвідомчу робочу групу, до складу якої входять представники державних, правоохоронних органів, профільних асоціацій та Управління ООН з наркотиків і злочинності. Також до робочого процесу приєдналися представники Ради Європи [23].

Основними питаннями для обговорення, як і в інших країнах світу, залишаються правова сутність віртуальних активів та імплементація понять у чинне національне законодавство. Платіжним засобом в Україні є тільки національна валюта України – гривня. Нині експерти обговорюють доцільність визнання віртуальних активів фінансовим інструментом, якщо його основною ознакою регулювання, за рекомендацією FATF, є поняття вартості та застосування в інвестиційних та платіжних цілях, що розкрито в AML-законодавстві. Ідеться про відображення операцій з віртуальними активами в міжнародних і національних стандартах бухгалтерського обліку та внесення зміни до Податкового кодексу України. У червні було зареєстровано законопроект № 3637 “Про віртуальні активи” [24], який після розгляду 15 липня 2020 р. на Комітеті цифрової трансформації Верховної Ради України

¹ Боротьба з відмиванням грошей (anti-money laundering, AML) – комплекс заходів, законів і нормативно-правових актів, спрямованих на припинення прибутку від вчинюваних протиправних дій.

був відправлений на доопрацювання з основним питанням визначення правової сутності в уже чинній системі національного законодавства. Позитивними рисами цього законопроекту були: класифікація віртуальних активів на незабезпечені й забезпечені, пропозиція регулювання забезпечених віртуальних активів тим державним наглядовим органом, котрий регулює об'єкт забезпечення, введення термінології і понять ринку таких активів. Також імплементовано види діяльності на ринку віртуальних активів, які підлягають обов'язковій реєстрації.

Україна входить до складу регіональної групи за типом FATF – Комітету експертів Ради Європи з оцінки заходів боротьби з відмиванням грошей і фінансуванню тероризму (далі – Moneyval) і звітує перед нею щодо імплементації Рекомендацій FATF у діяльність Національної системи ПБК/ФТ/МЗ. У червні 2020 р. Moneyval підвищив рейтинг України з позиції “частково відповідає” до “високого ступеня відповідності” за окремими напрямками [25]. Такі позитивні зміни відбулися завдяки тому, що спостерігається значний прогрес у двох ключових напрямках: удосконалення кримінально-правових положень щодо злочинів із фінансування тероризму і посилення санкцій для фінансових установ та інших суб'єктів господарювання за невиконання законодавства у сфері ПБК/ФТ.

Але водночас Moneyval не задовольнили показники України за чотирма іншими напрямками:

- фінансові санкції, пов'язані з тероризмом;
- фінансові санкції через розповсюдження зброї масового знищення;
- регуляторна база та контроль професійної діяльності, не пов'язаної з фінансами;
- ведення національної статистики у сфері ПБК/ФТ.

Якщо Україна найближчим часом не вдосконалисть законодавство за цими напрямками, ми ризикуємо знову опинитись у “сірій зоні” або взагалі потрапити до чорного списку FATF.

Чорний список FATF – перелік країн, які недостатньою мірою співпрацюють з Групою, відмовляються від взаємодії з цією організацією або підтримують міжнародний тероризм. Вперше перелік несприятливих із точки зору FATF країн було опубліковано у 2000 р. Крім кількох офшорних островних держав, таких як Багами, Кайманові Острови, Острови Кука, а також Панами, до нього було внесено Росію, Ізраїль і Ліхтенштейн [26].

Вказаний список має прямий стосунок до банківської системи і міжнародної торгівлі. Будь-які платежі на користь одержувачів у ньому обов'язково потрапляють під підозру. Більше того, часто фінансові установи взагалі відмовляються проводити операції з контрагентами з цих держав – для того, щоб уникнути зайвих питань із боку контролюючих органів. З 2012 р. FATF умовно розділила чорний список на три групи: держави з найбільшим рівнем ризику, котрі не співпрацюють з FATF і проти яких застосовуються заходи міжнародним співтовариством; країни з високим рівнем ризику, проти яких, однак, такі заходи не застосовуються; країни, чиє керівництво го-

тове до співпраці, але не має реальних можливостей для взаємодії з FATF (не розвинута фінансова й регулююча інфраструктура і т. ін.). Україна перебувала в чорному списку FATF з 2002 по 2004 р. і потім знову потрапила туди в 2010 р. Чорний список не є постійним і незмінним, його періодично оновлюють. Наприкінці 2011 р. завдяки приведенню національного законодавства щодо фондового ринку у відповідність до міжнародних стандартів Україну виключено з чорного списку, але ще два роки країна підлягала спеціальному режиму активного моніторингу [26; 27].

За результатами Другого Звіту про прогрес та переоцінку рейтингів щодо технічної відповідності України, затвердженого Moneyval за результатами II Міжсесійної консультації (м. Страсбург, 22 травня – 10 липня 2020 р.), на сьогодні наша держава повністю дотримується 11 з 40 рекомендацій FATF. Зберігаються неістотні недоліки у виконанні ще 22 рекомендацій, в яких вона визнана “значною мірою відповідною”, і більш масштабні недоліки в останніх семи, де вона оцінена як “частково відповідна” [25].

Якщо Україна знову потрапить до санкційного списку FATF, це завдасть потужного удару по економіці країни – зменшиться обсяг надходження іноземних інвестицій, збільшиться ціна позик для держави та бізнесу, постраждають прямі й портфельні інвестиції вітчизняних компаній. Іноземні банки посилять перевірки українського бізнесу – національним компаніям доведеться постійно доводити легальність своїх коштів не тільки в Європі, а й в усьому світі. Також складно буде відкрити рахунок у міжнародному банку – здійснюватиметься безліч перевірок, які займатимуть багато часу. Транзакції проходитимуть довше і, як наслідок, бізнес, котрий працює на світовому ринку, втрачатиме гроші. Крім того, міжнародні банки можуть обмежити перелік послуг, що надаватимуть своїм клієнтам в українських філіях [14; 15]. Прості громадяни теж постраждають. Наприклад, за кордоном можна буде розрахуватися картками, адже такі операції проводяться через міжнародні платіжні системи, але відкрити рахунок навряд чи вдасться. У довгостроковій перспективі це торкнеться кожного: якщо в Україні не працюватимуть міжнародні правила, буде дуже складно залучати інвестиції, працювати на ринках інших країн, що призведе до погіршення економічної ситуації держави в цілому.

Як зазначалося, Мінцифри активно працює над тим, щоб якнайшвидше прийняти законодавство, включно з внесенням змін до Податкового кодексу України, та забезпечити безпосередню взаємодію з учасниками ринку. У вересні 2020 р. у Верховній Раді України повторно зареєстровано законопроект № 3637 “Про віртуальні активи” [24]. Експертною групою Мінцифри разом з фахівцями Держфінмоніторингу за підтримки міжнародних організацій розробляються рішення щодо модернізації державного управління шляхом цифровізації процесів, а саме реєстрації учасників ринку суб’єктів первинного фінансового моніторингу в єдиній процедурі, удосконалення процедур віддаленої ідентифікації і верифікації клієнта (KYC) у тісній спів-

праці з Національним банком України. Останній продовжує роботу над національним стейблкоїном – е-гривнею, підтримуючи тенденцію розвитку цього інструменту в центробанках інших країн і враховуючи інтерес, висловлений експертною робочою групою FATF до обігу стейблкоїнів [14].

Велика увага приділяється питанням кібербезпеки та цифрової грамотності [28; 29], але є окремі прогалини, такі як відсутність структурної одиниці в Мінцифри для пруденційного нагляду за провайдерами послуг із віртуальними активами, що може негативно вплинути на загальний результат Звіту про прогрес та переоцінку рейтингів стосовно технічної відповідності України Рекомендаціям FATF. Крім того, з огляду на стрімке зростання вимог до регулювання ринку віртуальних активів, взаємодії ринку з банківськими і небанківськими установами як на національному, так і на глобальному рівні, Мінцифри потребує укомплектування висококваліфікованим ІТ-персоналом, здатним аналізувати ризики ПВК/ФТ щодо нових технологій.

На підставі викладеного можна зробити такі висновки. Сучасний світ стрімко змінюється, і в Україні триває активний пошук ефективних рішень як у розвитку ринків, так і в модернізації державного управління. Мінцифри докладає значних зусиль до забезпечення відповідності міжнародним стандартам, є провідним органом щодо кіберзахисту, цифровізації економіки і державного управління, упровадження новітніх технологій, а також співпрацює з криптоспільнотою, котра бере активну участь у розробленні законодавства й обговоренні його з органами центральної влади, залучає міжнародних експертів для обміну досвідом та розроблення кращих для України рішень.

Дедалі більшого визнання й поширення набуває ризик-орієнтований підхід, застосування якого сприятиме створенню сприятливих умов для розвитку нових ринків, запобіганню використанню нових інструментів зі злочинними намірами, ефективному державному регулюванню та діяльності правоохоронної та судової системи. Особливої уваги в контексті врегулювання й визначення ризиків потребує взаємодія криптобізнесу із секторами реальної економіки, так звані шлюзи обміну віртуальних активів на фінансові інструменти, цінні папери, нерухомість, майнові права тощо. Важливо забезпечити гармонійну співпрацю наглядових органів реальних секторів економіки із наглядовим органом ринку віртуальних активів, наявність якого рекомендована міжнародними стандартами.

З огляду не тільки на різну природу віртуальних активів, а й на ймовірну її зміну в різні проміжки часу, намагання наглядових органів інших секторів економіки визначити подібність віртуальних інструментів до інструментів цих секторів, доцільно модернізувати підходи до регулювання ринку таких активів, що сприятиме його транспарентності й доброчесній роботі наглядових органів і приватного сектору. Виклики сучасного світу потребують швидких змін і підвищення ефективності прийнятих рішень.

Список використаних джерел

1. Today's Cryptocurrency Prices by Market Cap. *CoinMarketCap*. URL: <https://coinmarketcap.com/>.
2. The 2020 state of crypto crime / Chainalysis. 2020. January. URL: <https://go.chainalysis.com/rs/503-FAP-074/images/2020-Crypto-Crime-Report.pdf>.
3. Houben R., Snyers A. Crypto-assets – Key developments, regulatory concerns and responses. 2020. April. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/648779/IPOL_STU\(2020\)648779_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/648779/IPOL_STU(2020)648779_EN.pdf).
4. Virtual Currencies Key Definitions and Potential AML/CFT Risks / FATF. 2014. June. URL: <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/Virtual-currency-key-definitions-and-potential-aml-cft-risks.pdf>.
5. International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation the FATF Recommendations (The FATF Recommendations) / FATF. 2012. URL: <http://000.fatf-gafi.org/topics/fatfrecommendations/documents/fatfrecommendations2012.html>.
6. Directive (EU) 2018/843 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 amending Directive (EU) 2015/849 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, and amending Directives 2009/138/EC and 2013/36/EU (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018L0843>.
7. Guidance for a risk-based approach to virtual currencies / FATF. 2015. URL: <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/Guidance-RBA-Virtual-Currencies.pdf>.
8. Paesano F. Regulating cryptocurrencies: challenges & considerations. *Basel Institute on Governance Working Paper*. 2018. No. 28. URL: https://www.baselgovernance.org/sites/default/files/2019-06/190425%20Working%20Paper%20Cryptocurrency%20Regulations_v2.pdf.
9. Brakeville S., Perepa B. Blockchain basics: Introduction to distributed ledgers. 2018. URL: <https://developer.ibm.com/technologies/blockchain/tutorials/cl-blockchain-basics-intro-bluemix-trs/>.
10. Грищенко А. А. Економічна безпека як межа інноваційності в розвитку нових форм грошей та фінансових активів. *Наукові праці НДФІ*. 2017. № 4. С. 17–22.
11. Діба М. І., Лягера О. В. Ставлення до криптовалюти в Україні. *Наукові праці НДФІ*. 2017. № 4. С. 23–25.
12. Дробязко А. О. Погляд на віртуальні валюти крізь призму теорії обігу грошей та цінних паперів. *Наукові праці НДФІ*. 2017. № 4. С. 26–28.
13. Єфіменко Т. І. Інноватизація фінансових технологій в умовах посилення економічної безпеки. *Наукові праці НДФІ*. 2017. № 4. С. 29–33.
14. Ефективність та конкурентоспроможність банківської системи України : монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук Г. Т. Карчевої. Київ : ДВНЗ “Університет банківської справи”, 2016. 278 с.
15. Науменкова С. В., Міщенко В. І., Міщенко С. В. Цифрові валюти у контексті суспільної довіри до грошей. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2018. № 2 (25). С. 305–316. URL: <https://doi.org/10.18371/fcapter.v2i25.136869>.
16. 12 Month Review – Revised FATF Standards on Virtual Assets and VASPs / FATF. 2020. URL: <http://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/12-month-review-virtual-assets-vasps.html>.
17. Initial Coin Offerings and Crypto-Assets / European Securities and Markets Authority (ESMA). 2019. URL: https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/esma50-157-1391_crypto_advice.pdf.
18. Дмитренко Т. А. Особливості ризик-орієнтованого підходу в регулюванні операцій з віртуальними активами щодо протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. *Фінанси України*. 2020. № 3. С. 112–126. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2020.03.112>.

19. Crypto-assets: work underway, regulatory approaches and potential gaps / Financial Stability Board (FSB). URL: <https://www.fsb.org/wp-content/uploads/P310519.pdf>.

20. Directive 2014/65/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on markets in financial instruments and amending Directive 2002/92/EC and Directive 2011/61/EU. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32014L0065>.

21. Directive 2009/110/EC of the European Parliament and of the Council of 16 September 2009 on the taking up, pursuit and prudential supervision of the business of electronic money institutions amending Directives 2005/60/EC and 2006/48/EC and repealing Directive 2000/46/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32009L0110>.

22. Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.

23. Над створенням профільного закону з віртуальних активів працюватиме робоча група / Міністерство цифрової трансформації України. 2020. 7 берез. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/nad-stvorenniam-profilnogo-zakonu-z-virtualnikh-aktiviv-pratsyuvatime-robocha-grupa>.

24. Проект Закону про віртуальні активи від 11.06.2020 № 3637 / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=69110.

25. Україна: Другий Звіт про прогрес та переоцінка рейтингів щодо Технічної відповідності України / Комітет експертів Ради Європи з оцінки заходів боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму (Moneyval). 2020. URL: [https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/200/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%96%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B8/UKR_MONEYVAL\(2020\)9_SR_2nd%20Enhanced%20FuR-UA.pdf](https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/200/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%96%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B8/UKR_MONEYVAL(2020)9_SR_2nd%20Enhanced%20FuR-UA.pdf).

26. Актуальні проблеми розвитку системи управління державними фінансами: євроінтеграційний контекст / за ред. Т. І. Єфименко. Київ : ДНУ "Акад. фін. управління". 2016. 495 с.

27. Розвиток національної системи фінансового моніторингу / Т. І. Єфименко, С. С. Гасанов, О. Є. Користін та ін. Київ : ДНУ "Акад. фін. управління", 2013. 380 с.

28. С. Демедюк: Без взаємодії держави та приватного сектору неможливо побудувати ефективний кіберзахист / Рада національної безпеки і оборони України. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/4713.html>.

29. Уряд підтримав ініціативу Мінцифри та НАДС щодо навчання держслужбовців цифрової грамотності / Міністерство цифрової трансформації України. 2020. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/uryad-pidtrimav-initsiativu-mintsifri-ta-nads-shchodonavchannya-derzhsluzhbovtstv-tsifrovoi-gramotnosti>.

References

1. CoinMarketCap. (n. d.). *Today's Cryptocurrency Prices by Market Cap*. Retrieved from <https://coinmarketcap.com/>.

2. Chainalysis. (2020, January). *The 2020 state of crypto crime*. Retrieved from <https://go.chainalysis.com/rs/503-FAP-074/images/2020-Crypto-Crime-Report.pdf>.

3. Houben, R., & Snyers, A. (2020, April). *Crypto-assets – Key developments, regulatory concerns and responses*. Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/648779/IPOL_STU\(2020\)648779_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/648779/IPOL_STU(2020)648779_EN.pdf).

4. FATF. (2014, June). *Virtual Currencies Key Definitions and Potential AML/CFT Risks*. Retrieved from <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/Virtual-currency-key-definitions-and-potential-aml-cft-risks.pdf>.

5. FATF. (2012). *International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation the FATF Recommendations* (The FATF

Recommendations). Retrieved from <http://000.fatf-gafi.org/topics/fatfrecommendations/documents/fatfrecommendations2012.html>.

6. European Parliament, & Council. (2018, May 30). *Directive (EU) 2018/843 amending Directive (EU) 2015/849 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, and amending Directives 2009/138/EC and 2013/36/EU*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018L0843>.

7. FATF. (2015). *Guidance for a risk-based approach to virtual currencies*. Retrieved from <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/Guidance-RBA-Virtual-Currencies.pdf>.

8. Paesano, F. (2018). Regulating cryptocurrencies: challenges & considerations. *Basel Institute on Governance Working Paper*, 28. Retrieved from https://www.baselgovernance.org/sites/default/files/2019-06/190425%20Working%20Paper%20Cryptocurrency%20Regulations_v2.pdf.

9. Brakeville, S., & Perepa, B. (2018). *Blockchain basics: Introduction to distributed ledgers*. Retrieved from <https://developer.ibm.com/technologies/blockchain/tutorials/cl-blockchain-basics-intro-bluemix-trs/>.

10. Grytsenko, A. (2017). Economic security as a boundary of innovation in the development of new forms of money and financial assets. *RFI Scientific Papers*, 4, 17–22 [in Ukrainian].

11. Dyba, M., & Liagera, O. (2017). Attitude to cryptocurrency in Ukraine. *RFI Scientific Papers*, 4, 23–25 [in Ukrainian].

12. Drobiazko, A. (2017). A view on virtual currencies through the prism of the theory of money and securities. *RFI Scientific Papers*, 4, 26–28 [in Ukrainian].

13. Iefymenko, T. (2017). Innovation of financial technologies in conditions of economic security enhancement. *RFI Scientific Papers*, 4, 29–33 [in Ukrainian].

14. Karcheva, H. T. (Ed.). (2016). *Efficiency and competitiveness of the banking system of Ukraine*. Kyiv: SHEE "University of Banking" [in Ukrainian].

15. Naumenkova, S. V., Mishchenko, V. I., & Mishchenko S. V. (2018). Digital currencies in the context of public trust to money. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 2 (25), 305–316. DOI: 10.18371/fcaptp.v2i25.136869 [in Ukrainian].

16. FATF. (2020). *12 Month Review – Revised FATF Standards on Virtual Assets and VASPs*. Retrieved from <http://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/12-month-review-virtual-assets-vasps.html>.

17. ESMA. (2019). *Initial Coin Offerings and Crypto-Assets*. Retrieved from https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/esma50-157-1391_crypto_advice.pdf.

18. Dmytrenko, T. (2020). Features of regulating virtual assets operations for AML/CFT purposes. *Financr of Ukraine*, 3, 112–126. DOI: 10.33763/finukr2020.03.112.

19. Financial Stability Board. (n. d.). *Crypto-assets: work underway, regulatory approaches and potential gaps*. Retrieved from <https://www.fsb.org/wp-content/uploads/P310519.pdf>.

20. European Parliament, & Council. (2014, May 15). *Directive 2014/65/EU on markets in financial instruments and amending Directive 2002/92/EC and Directive 2011/61/EU*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32014L0065>.

21. European Parliament, & Council. (2009, September 16). *Directive 2009/110/EC on the taking up, pursuit and prudential supervision of the business of electronic money institutions amending Directives 2005/60/EC and 2006/48/EC and repealing Directive 2000/46/EC*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009L0110>.

22. Verkhovna Rada of Ukraine. (2019). *On prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime, financing of terrorism and financing of proliferation of*

weapons of mass destruction (Law No. 361-IX, December 6). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> [in Ukrainian].

23. Ministry of Digital Transformation of Ukraine. (2020, March 7). *A working group will work on the creation of a profile law on virtual assets*. Retrieved from <https://thedigital.gov.ua/news/nad-stvorennyam-profilnogo-zakonu-z-virtualnikh-aktiviv-pratsyuvati-me-robocha-grupa> [in Ukrainian].

24. Verkhovna Rada of Ukraine. (2020, June 11). *Draft Law on Virtual Assets* (No. 3637). Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=69110 [in Ukrainian].

25. Moneyval. (2020). *Ukraine: Second Progress Report and Reassessment of Technical Conformity Ratings of Ukraine*. Retrieved from [https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/200/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%96%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B8/UKR_MONEYVAL\(2020\)9_SR_2nd%20Enhanced%20FuR-UA.pdf](https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/200/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%96%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B8/UKR_MONEYVAL(2020)9_SR_2nd%20Enhanced%20FuR-UA.pdf) [in Ukrainian].

26. Iefymenko, T. I. (Ed.). (2016). *Current problems of public finance management system development: European integration context*. Kyiv: SESE "The Academy of Financial Management" [in Ukrainian].

27. Iefymenko, T. I., Gasanov, S. S., Korystin, O. Ie., Gluschenko, O. O., Maksymenko L. P., Kotlyarevskyi, Ya. V. et al. (2013). *Development of the national financial monitoring system*. Kyiv: SESE "The Academy of Financial Management" [in Ukrainian].

28. National Security and Defense Council of Ukraine. (2020). *S. Demedyuk: Without interaction between the state and the private sector it is impossible to build effective cyber defense*. Retrieved from <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/4713.html> [in Ukrainian].

29. Ministry of Digital Transformation of Ukraine. (2020). *The government supported the initiative of the Ministry of Finance and the NAPS to train civil servants in digital literacy*. Retrieved from <https://thedigital.gov.ua/news/uryad-pidtrimav-initsiatyvu-mintsifri-ta-nads-shchodo-navchannya-derzhsluzhbovtziv-tsifrovoi-gramotnosti> [in Ukrainian].